

היבטים לשוניים בפרשת תצוה פד

דקדוקי קריאה וטעמים בפרשת תצוה ובהפטרות תצוה לא זכור ובראשון של כי-תשא

כז יט וְיִקְחֻ: הוא"ו בשווא נע.

לְהַעֲלֹת: געיה בה"א מעמידה מעט את קריאתה למנוע הבלעת העי"ן החטופה שלאחריה

כח א לְכַהֲנֹ-לִי: געיה בכ"ף

כח ג רִוַח חֲכָמָה: יש להקפיד על הפרדת התיבות

כח י עַל הָאֲבֹן הָאֶחָת: טעם טפחא בתיבה עַל

כח יג עליית שני

כח יז מְלֵאָת: טעם נסוג אחור ללמ"ד. אַרְבַּעַה טוֹרִים אֲבֹן: טעם טפחא בתיבת אַרְבַּעַה.

כח יח פְּטָדָה: הטי"ת בשווא נח

כח יח וַיְהִלֵּם: היר"ד קמוצה

כח יט וְאֶחָלְמָה: במלעיל

כח כ וַיִּשְׁפָּה: היר"ד בקמץ גדול והשי"ן בשווא נע, והפ"א בצירי ללא דגש

כח כב שִׁרְשֹׁת: געיה בשי"ן והר"ש בשווא נח¹

כח כח וַיִּרְכָּסוּ: הוא"ו בשווא נע

כח לא עליית שלישי

כח לב תַּחֲרָא: החי"ת בשווא נח לא בחטף.

כח לג יְהִי־לָו: געיה ביר"ד הראשונה ודגש חזק בלמ"ד מדין דחיק

כח לד רַמְנָל: מוטעמת בפשטא ולא בקדמא

כח מא וְכַהֲנֹ לִי: תיבת וְכַהֲנֹ במרכא ואין היא מוקפת לתיבה שלאחריה בסילוק (סוף פסוק)

כח מג לוּ וְלִזְרְעוּ אַחֲרָיו: כך ההטעמה²

כט א עליית רביעי

כט אֲשֶׁר-תַּעֲשֶׂה: המילים מוקפות, תיבת אֲשֶׁר לא בקדמא אלא געיא בשי"ן ובמקף

כט יא וְשַׁחֲטָתָּ: הטי"ת בשווא נח על אף הקושי וכן הוא בהמשך בפס' טז, כ

כט יג הַמְכַסֶּה: המ"ם בשווא נע וכן בפס' כב³

כט יט עליית חמישי

כט כט לְמִשְׁחָה: המ"ם בקמץ קטן

¹ הגעיא כאן אינה הופכת את השווא לנע.

² בתורה קדומה, עפ"י כל ספרי תימן, מוטעם לוּ וְלִזְרְעוּ אַחֲרָיו, אבל לפי הספרים שלנו כמצוין למעלה

³ בכ"י לנינגרד המ"ם בחטף פתח כדי לוודא את קריאת השווא הנע

כט ל יִלְבָּשׁוּם: השי"ן בקמץ

כט לח עליית ששי

כט לט אֶת-הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֶּקֶר: אין לבלבל עם פרשת התמיד בפינחס שם כתוב אֶחָד

כט מ וַיִּסְדֹּךְ: הנ"ן בצירי

כט מג וְנִקְדַּשׁ: הדל"ת פתוחה

כט מו לְשִׁכְנֵי: השי"ן בקמץ קטן

ל א עליית שביעי

ל ד תַּעֲשֶׂה-לּוֹ | געיה בת"ו ודגש חזק בלמ"ד מדין דחיק

ל ח עליית מפטיר (בשנה שזו לא פרשת זכור)

וּבַהֲעֵלְתָּ: הב"ת בשווא נח וגעיה בה"א למנוע הבלעת העי"ן החטופה

הפטרות תצווה יחזקאל מג י-כו:

י וּמְדַדוּ: דל"ת ראשונה בשווא נע ולא בחטף

יא הַבֵּית וּתְכוֹנְתּוֹ וּמוֹצְאָיו וּמוֹבְאָיו וְכָל-צוּרֹתָיו: רצף נדיר של ארבעה 'פזרים' בזה אחר זה.

יב צוּרֹתָיו: שני טעמים בתיבה אחת

יג אַרְבַּעַת: מלעיל וכן הדבר גם בפסוק הבא

יד לְהַעֲלֹת: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת העי"ן החטופה

ראשון של כי תשא:

יב וְלֹא-יְהִיָּה בָהֶם נֶגֶף בַּפֶּקֶד אַתֶּם: יש להחיש את קריאת התיבה נֶגֶף להסמיכה לקודמתה,

וְלֹא-יְהִיָּה בָהֶם נֶגֶף - בַּפֶּקֶד אַתֶּם

יד שני במנחת שבת

טו וְהִדַּלְ לָא - לְתֵת אֶת-תְּרוֹמַת: יש להקפיד על הפרדת התיבות

ל יז שלישי במנחת שבת

ל יח לְרַחֲצָה: הר"ש בקמץ קטן והח"ת בשווא נח

זרע שמשון. וְאַתָּה תַּעֲשֶׂה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שָׂמֶן זֵית זָךְ כְּתִית לְמֵאֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד. בַּרשִׁי: נתקשה משה בעשיית המנורה, עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש. וקשה איך יתכן שדבר זה נעלם ממנו והלא דברים קשים מזה הבין מיד. ונראה לבאר, דהנה הקב"ה אמר לו לעשות מנורה אחת שיש בה שבע קנים, וע"י המנורה נחלש הכח של שבע אומות שבארץ כנען. ונתקשה משה ולא הבין מפני מצוה אותו הקב"ה לעשות רק מנורה אחת, כי ידע משה שיש שבעים אומות, ולאחר שיכנסו לארץ ויכבשו את ז' האומות, יכניעו אף את כל שבעים האומות, וא"כ ראוי שיעשה עשר מנורות, וכמו שמצינו שעשה שלמה, וכפי שפירש בספר שפתי כהן

הטעם, מפני שבימי שלמה היו כל האומות כפופים תחתיו, ששלמה מלך על העליונים ועל התחתונים, ולכך עשה עשר מנורות של ז' קנים, להחליש את כוחם של כל הע' אומות, ונתקשה משה מפני מה לא נצטווה אף הוא לעשות כן בכדי להכניע את כולם. אולם אכן זה מה שהראה לו הקב"ה שהוא יעשה רק מנורה אחת, כי הוא אינו זוכה להכניסם לארץ ולהכניע להם כל האומות, ורק שלמה המלך שזכה לעשות את התיקון הזה ומלך על העליונים ועל התחתונים, נצטווה לעשות עשר מנורות שהם שבעים קנים.

מלוא העומר. וְאַתָּה תַּעֲזֹב אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כְּתִית לְמִאֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד. במדרש תנחומא (פיסקא א) ילמדנו רבינו קטן לכמה נימול, כך שנו רבותינו קטן נימול לשמונה, מה טעם כשם שנימול יצחק אבינו, ע"כ. ותמוה מה שאלה היא זו, דזיל קרי בי רב הוא, וגם מה ענין לזאתה תעוה'.

ויראה, שיש לומר ב' טעמים על מילה שהיא לשמונה: א) בעוד שהוא קטן אינו מרגיש כל כך היסורין. ולפי טעם זה, אם ידוע לנו שהיה מסכים למול את עצמו כשהוא גדול, אז בודאי שהמצוה היה מרוצה יותר. ועוד, דאז היה פועל בבחירתו המצוה, משא"כ כשהוא קטן שאינו בעל בחירה ואין לו חלק במצוה בעצמה. ב) שכך הוא על פי סוד וטעם המצוה שיהיה לשמונה. והנה המדרש שם מסיק שמצוה זו של הדלקת נרות ניתנה לאהרן, בשביל שנצטער שלא היה לו חלק בהקרבת הנשיאים. ונודע כי כל איש צריך לעשות התפעלות למצוה (לקיים המצוה על ידי פעולה, דאע"ג דהמצוה נתקיים ע"י אחרים, מ"מ יש לכל אחד לעשות איזה פעולה להכשר המצוה), דאף שאין המצוה מוטלת עליו, צריך על כל פנים לעשות התפעלות. לזה אמר ויקחו אליך, שעל כל אחד המצוה, אף שלא יהיה עיקר המצוה כי אם ע"י אהרן, על כל פנים צריכין לסייע. והנה מבואר שיותר מה שיפעל אדם בהתפעלות המצוה – עדיף, ואם כן יש לומר דודאי עדיף לימול בגדלות, ודאז הוא מקיים בעצמו המצוה, רק שמא לא יתרצה למול בהיותו גדול, לכך נקבע לשמונה. וא"כ ראוי לומר שאין שמונה זמן קבוע דוקא לשמונה, דכל שכן כשהוא גדול עדיף שמרגיש יותר הצער ופועל בבחירה. ולזה אמר לשמונה דוקא עיקר המצוה, והראיה 'כשם שנימול

יצחק אבינו', דיצחק ודאי גלוי לפניו יתברך שלא היה נמנע מלמול בגדלות, כדאיתא במדרש עה"פ 'אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה (בראשית כב, א)', אחר דבריו של ישמעאל שהתפאר שנימול בן י"ג, ואמר לו יצחק הריני עכשיו בן ל"ז שנה, אילו מבקש לי הקב"ה להשחט איני מעכב, מיד יִזְהָאֵלֶּהִים נֶסֶח אֶת אַבְרָהָם, ע"ש. וא"כ מיצחק מוכח על כרחך שיש בו טעם כמוס, לכן לשמונה דוקא.

זרע שמשון. וְאַתָּה תִּקְרַב אֵלֶיךָ אֶת אַהֲרֹן אַחִיד וְאַתָּה בָּנִי אֶתוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֵן לִי אַהֲרֹן נָדָב וְאַבִּיהוּא אֶלְעָזָר וְאַיִתָּמָר בְּנֵי אַהֲרֹן. מצוינו בגמרא (זבחים קב). שאחר שסירב משה ללכת בשליחות הקב"ה לגאול את ישראל ממצרים, ואמר לפני הקב"ה 'שְׁלַח נָא בְיָדִי תְּשַׁלַּח (שמות ה, יא)', הפסיד את הכהונה וניתנה לאהרן. ויש להבין מה עונש מדה כנגד מדה יש בזה. וי"ל ע"פ מה שמצינו (קידושין כג): שהכהנים הם שלוחים של הקב"ה להקריב את הקרבנות וכן, פסק הרמב"ם.

הרב דוב לנדו נר"ו ויקחו אליך שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כְּתִית לְמִאֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד: הטיפחא במילה נר, ומכאן שהמילה תמיד עולה על ה-להעלות ולא שהנר יהיה תמיד ואם כן מי שקרא ללא הפסק בין הנר לתמיד – מחזירין אותו שזהו שינוי במשמעות. **א"ה.** אני מתקשה להבין את דבריו. לעתים קרובות הקוראים בציבור מתבלבלים בסדר מרכא-טפחא או טפחא-מרכא, ולא שמעתי שמחזירים על זה. נכון שיש צירוף 'להעלות נר' והפרדה קלה מתמיד, אבל לא נראה להחזיר על זה.

הרב יהושע גריינימן נר"ו. עיי' זית רענן להמגן אברהם ריש פרשת בהעלתך מהספרי דאסור לכבות נר הדולק, ויש אומרים דרק על המערבי יש איסור, ועיי' חזו"א מנחות סימן ל"ו שנוטה כן, ועיי' תוס' מנחות פ"ט, ועיי' רבנו בחיי ריש פרשת צו שלעולם היה נס שדלקו יחדיו.

הקשו בתוס' מנחות פ"ו על מש"כ רש"י שהזיתים נלקטים בג' פעמים והרי בפאה בעינן לקיטתו כאחת ומאי טעמא זיתים חייבים בפאה, ועיי' ש"ש בחו"ב, וכנראה לא ניחא להו מה שתירצו בתוס' ישנים ראש השנה הנדמ"ח דיש ב' מיני זיתים, ואלו שהם לשמן אין לקיטתן כאחת דלא לישתמיט תנא ולימא דמיירי דוקא בזיתים כאלו.

כח לא דפי פרשת השבוע בר-אילן תצוה פד

קטגור נעשה סגור הרב אבינדב אבוקרט משמש כרב קהילת "אבני החושן" גבעת שמואל.

המאמר הינו חלק מספר שיעסוק במשנת החיד"א לפרשת השבוע, ועתיד לראות אור בקרוב בפרשתנו נדרש החיד"א לסוגיה שראשיתה דקות הלכתית ואחריתה תובנה רוחנית הנוגעת לחיינו. כלל הוא בדברי חז"ל ש"אין קטגור נעשה סגור" (ראש השנה כו ע"א). כל דבר המרמז על חטא או מציאות שלילית מהווה קטרוג ואין לעשות באמצעותו דבר מצווה. החיד"א תוהה באשר לעובדה שאחת מדרכי תיקון העוון של לשון הרע היא באמצעות עיסוק בתורה. אם נאמץ את הכלל שלפיו "אין קטגור נעשה סגור", עולה השאלה איך ייתכן שפיה שדיבר לשון הרע יכפר על העוון שעשה דווקא באמצעות דיבור?

בהא דאמרינן דתקנת מדברי לשון הרע הוא לעסוק בתורה (ערכין טו ע"ב). והוינן בה דאין קטגור נעשה סגור, ומה הלשון "כתותי מכתת" (עירובין פ ע"ב), יצא הרחש (תרומות ח, ד) ממקום אשר לא טהור לתקן אשר עות (ע"פ קה"ז: ג) ולשונו תהגה משפטי ה', והלא אין קטגור נעשה סגור?⁴

העובדה שפיו של אדם משמש לדברים סותרים כל כך; מצוות לימוד תורה, אך גם עוון של דיבורים אסורים, מפליאה בניגודיות העצומה שטמונה בה. לא בכדי אמר רשב"י: "אם הייתי עומד על הר סיני בשעה שניתנה תורה לישראל, הייתי תובע מהקב"ה שיברא לבני אדם שתי פיות; אחד שיעסקו בו בתורה ואחד שיעשו בו את כל צרכיו" (ירושלמי שבת ז ע"א, מתורגם). על מנת ליישב את הסתירה הזו, החיד"א מתרץ שדיבור לשון הרע ועיסוק בלימוד תורה בפה הם שני שימושים שונים לחלוטין באותו אובייקט – הפה. בדומה לכך, אדם יכול לקדש אישה בשטר אך גם לגרש אותה בגט; מדובר בשני מעשים שונים בתכלית המבוצעים באמצעות אותה פעולה: מתן שטר כתוב וחתום.

ועוד תירצנו במה שכתוב אמנם בשטר מקדש ובשטר מגרש דמילי דהאי שטרא לחוד ומילי דהאי שטרא לחוד (קידושין ה ע"א). והוא הדין הכא, הלשון שפגם בדברים רעים אַמְרִים הַמְאָרְרִים (ע"פ במד' ה:כד) מצו (=יכולים) ללמוד בתורה ומכפר. ולא שייך אין קטגור, דמילי דלשון הרע מרים ורעים ולהבדיל דברי תורה אַמְרֵי טְהוֹרֹת (תהלים יב, ז) וְהָיוּ לְמִאֲרֹת (בראשית א, טו). מכאן החיד"א עובר להוכיח את הטיעון באמצעות שזירת הפסוקים מתוך פרשתנו:

וזהו הרמז "וְעָשִׂיתָ אֶת מְעִיל הָאֶפֶד בְּלַיִל תְּכַלֵּת" שאם חטא בלשון הרע וכיוצא, שדי תיכלא בכוליה (=נתפשט הקלקול בכלה, חולין סד ע"ב) וחייב כרת, כמו שאמר הכתוב "יִכְרַת ה' כָּל שֹׁפְטֵי חֲלָקוֹת" (תה' יבד). והתיקון הוא "וְהָיָה פִי רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ" למעט הדיבור, ולהיזהר בכל דיבור אסור. "שֹׁפֵה יְהִי לְפִיו סֵבִיב" דמלבד חומות השיניים והשפתיים אשר עשה ה', הוא יעשה חומה אחרת וידמה כאלו שפה לפיו סביב חזקה מאד "לֹא יִקְרַע" וזהו סור מרע.

לבישת המעיל העשוי "בְּלַיִל תְּכַלֵּת" מכפרת לפי הגמרא (ערכין טז ע"א) על עוון לשון הרע. רמז לדבר נלמד מהמילה "תכלת" שדומה במשמעה גם למילה 'קלקול' בארמית, שהרי חטא הלשון משפיע על כל גופו של החוטא. יצירת מכפלת בשולי הבגד, הסוגרת את הבד פנימה, מרמזת על הצורך לסגור את פיו של מי שנכשל בלשון הרע. שפת הבגד היא, אם כן, רמז לשפה שבפיו של האדם. ועוד, גם השיניים הן מחסום וחומת הגנה נוספת על הפה, שלא יפתח לריק – "לֹא יִקְרַע". אם כן, לבישת המעיל על הגוף מתקנת את עוון לשון הרע שפגם בגוף כולו. יש כאן הנחיה לאדם לסגל לעצמו הרגל של שתיקה ואזהרה מפני לשון משוחררת, ובכך לסור מרע.

לאחר שסר האדם מרע עליו לעשות טוב, כלומר לברוח אל הקודש ולדבוק בו.

⁴ פני דוד, פירושים, רמזים והערות על התורה, לפרשת תצוה.

ואחרי זה "וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ" בדברי התורה לכפר העוון. וכי תימא – פה דובר נבלה איך קטגור יעשה סניגור שאמרת "וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ"? לזה אמר "בְּבֹא אֶל הַקֹּדֶשׁ", לְפָנָיו יִלְךְ דָּבָר (חב' גיה) דברים שבקדושה, ומילי דלשון הרע לחוד ומילי דאורייתא לחוד... ועוד "וּבְצִאתוֹ וְלֹא יָמוּת", כלומר בצאתו מהקדושה ודיבר לשון הרע נתחייב מיתה, ועתה אחרי שובו – מִרְפָּא לְשׁוֹן עַץ חַיִּים (מש' טו:ד) ולא ימות. אם כן הוא תיקון העוון עצמו, ובזה לא אמרו אין קטגור.

לאחר שנמלט האדם אל הקודש ועסק בתורה, על מנת להינצל מגודל העוון, יכול הוא לשוב על עקבותיו לנקודה שנכשל בה, לדייקה ולתקנה כדי לייצר בתוכו אישיות מתוקנת. ניקוי יסודי של העוון מתאפשר רק במגע עימו וביצוע חיטוי החטא. התורה היא מקום מפלט בטוח; אין בה כל תנאי קבלה לבאים בשעריה, אין ביכולתה להיטמא כלל בשום חטא שהוא, וכל מי שעוסק בה אהוב לפני המקום. אל לאדם ליפול ברוחו ולהאמין שתשובתו דחוייה או בלתי אפשרית, שהרי הכול אפשרי ומתקבל לפניו יתברך.

בעלי המסורה עסקו בספירה של מילים בתנ"ך ובציון מילים זהות הקיימות בהקשרים שונים. במבט ראשוני מדובר בהופעות אקראיות שאין ביניהם קשר, אבל החיד"א, כדרכם של חכמי ספרד⁵, מפיק מסרים מיוחדים מהופעתן של המילים השונות גם בהקשר שלנו.

וזה אפשר להסמיק במסורה: "וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹא אֶל הַקֹּדֶשׁ"; "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע" (שמ' כד:); "וְנִשְׁמַע פְּתָגִם הַמְּלָךְ" (אס' א:כ). הכוונה "וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹא אֶל הַקֹּדֶשׁ", שתיקון הלשון הרע זאת תורת הַעֲלָה (וי' ו:ב) וזה שכתוב "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע". כלומר, בזה האי צריך מעשה ותסר דיבורא (=הוסר הדיבור, עפ"י "וְתִשָּׁר דְּבוּרָה שׁוֹפְטִים ה, א"), דאין קטגור. והתירוץ הוא "וְנִשְׁמַע פְּתָגִם הַמְּלָךְ" שהיא התורה כולה שמותיו של הקדוש ברוך הוא.

שלוש פעמים מופיעה בתנ"ך המילה "וְנִשְׁמַע". החיד"א רואה בכך הדרכה לתהליך שהחוטא צריך לעבור על מנת לתקן את חטאו. ראשית, עליו לעסוק בדברים שבקדושה: "וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹא אֶל הַקֹּדֶשׁ". אבל הרי הקול מגיע מפה שחטא ויש צורך במעשה של תיקון ולא רק בהשמעת קול – "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע"?! לכן עולה ההבנה כי הדיבור לאחר החזרה בתשובה אינו זהה לדיבור החטא, שכן הוא שייך למלך מלכי המלכים ולא לבעל היצר הנרָגן – "וְנִשְׁמַע פְּתָגִם הַמְּלָךְ".

במקום אחר, החיד"א מציין סייג לעיקרון שאותו הציב:

ועוד אפשר לרמוז באומרו "יְדִיכֶם דְּמִים מְלֵאוּ" (יש' א:טו) מה שאמרו התוספות דכהן שהרג את הנפש לא ישא כפיו, דאין קטגור נעשה סניגור (יבמות ז ע"א). ויש מי שהקשה דהרי אמרו דהא דאין קטגור נעשה סניגור היינו דוקא בפנים, דאין הכהן נכנס שם בבגדי זהב, אבל בחוץ לובש בגדי זהב דבחוץ אין להקפיד על אין קטגור... ואני בעניי אמרתי, דלא קשיא מידי (=לא קשה דבר), דמה שאמרו היינו במין הקטגור דהוא זהב, דבמין זהב עשו העגל וזהב זה הוא מין הקטגור, ובהא הוא דמחלקינן בין פנים לחוץ, אבל הקטגור עצמו בכל מקום אינו נעשה סניגורו (מראית העין [ביאור לאגדות התלמוד] ברכות לב ע"ב).

קיימת הלכה המתקשרת לעניין זה. לפיה, כוהן שהרג נפש לא יישא כפיו. בעלי התוספות מבהירים שההלכה נסמכת על דברי הגמרא ש"אין קטגור נעשה סניגור". אולם דברי התוספות קשים, שהרי לכאורה אין מדובר באירוע פנימי כמו כוהן גדול הנכנס אל קודש הקודשים לבוש בבגדי זהב, ולכן לא חל בו הכלל הזה, שהרי בכל מקום אחר הכוהן לובש בגדי זהב. לכן החיד"א מחדש, שכאשר כוהן הורג נפש נעשה הוא עצמו קטגור, בשונה מכוהן העוטה זהב שמשתמש בכלי המסמל ומרמז לקטרוג. מאחר שהכוהן ביצע את העבירה בגופו אין הוא יכול להיעשות סניגור בברכת כוהנים שעניינה שלום.

בגדי הכהונה השזורים זהב, ובעיקר מעיל האפוד, הם סמל לסתירה הפנימית של תיקון ותשובה למול חטא ופגם; שניהם נעשים באותו כלי עצמו. לעיתים, מצווה ומעשה טוב יכולים להפוך את הקטגור עצמו לסניגור, אולם הדבר תלוי בכך שהאדם יירתם לתהליך עומק של תשובה, שמעלתה יכולה לברוא את האדם מחדש ולבטל כל קטרוג. במיוחד נדרש האדם לשים לב למוצא פיו, להיזהר בדיבורו שיהיה דיבור נעים ויוסיף בכך קדושה וסניגוריות, וחלילה לא להפך.

אתון דאורייתא. וְעֲשִׂיתָ בְּגָדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אֹחִיךָ לְכַבֹּד וּלְתִפְאַרֶת. הגר"י אנגיל (אתון דאורייתא כלל י"ט) חקר מאי הצורך של בגדי כהונה, אם בגדי כהונה לצורך העבודה היא, דבגדי כהונה מכשיר העבודה. או דאינו מכשיר העבודה, אלא מכשיר הכהן, דבלי בגדי כהונה אין

⁵ א"ה. חכמי אשכנז עסקו בזה וכנראה החלו בזה, ר' יהודה החסיד ובעל הטורים. החיד"א הולך בעקבותיהם.

כהונתם עליהם, וחסר בקדושת כהן. וכן מורה לשון הגמ' בסנהדרין (פג:): "בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם, אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והווי להו זרים".

והנה האור החיים כאן כתב וז"ל: ממה ששמש משה בשבעת ימי המלוואים בחלוק לבן, זה יגיד שאין הבגדים מעכבין אלא לאהרן ולבניו, אבל זולת הכהנים תתרצה עבודת הקרבנות בלא בגדים וכו', ולא תחשוב כי הבגדים לצורכי עבודה לבד ויתחייב הדבר ללובשם משה בעבודת ימי המלוואים, ולא כן הוא, דאינם אלא לכבוד ולתפארת והיינו למשרת קבוע לעבודתו, אבל לצד העבודה לבד כשתהיה בזולת אהרן ובניו יעבדו בחלוק לבן, וכמו שכן שמש משה, עכ"ל.

וכתב הגר"י אנגיל (בית האוצר מערכת ב-ג כלל י) דמבואר מדבריו כצד השני דבגדי כהונה מכשיר הכהן, וז"ל: מבואר מדברי האוה"ח דאין הבגדים נצרכים לגוף העבודה כלל, ועניינם רק לכבוד ולתפארת למשרת הקבוע לעבודה היינו לאהרן ובניו, שנעשה מפואר ע"י הבגדים, וכשחסר לו זה הכבוד והפאר של הבגדים, הוא גרעון וחסרון במעלת כהונתו וקביעות שירותו, וה"ל כאינו כהן ופסול לעבודה, דה"ל כזר, אבל גוף העבודה אין צריכה כלל לבגדים. ולכן כל שהעבודה נעשית שלא ע"י אהרן ובניו, אין שם צורך לבגדים, כיון דגוף העבודה אינה צריכה להם, והם רק לכבוד ופאר למשרת הקבוע היינו אהרן ובניו.

ותיבת 'לבד' הכתובה באוה"ח, במ"ש 'לא תחשוב כי הבגדים לצורכי עבודה לבד', ודמשמע דזה גם לצורך עבודה, וגם לצורך הכשר הכהן, אינה מדוקדקת.

והנה אמרו בקידושין (דף לו:): דבנות אהרן פסולות לקמיצה והקטרה, והקשו התוס' שם (ד"ה חוץ) דתיפוק ליה דאינם כשרות בנשים לפי שהן מחוסרי בגדים, דאפילו כהנים בזמן שאין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם. ותירצו דמיירי שלבשו את הבגדים, ואפ"ה פסולות משום דרק בני אהרן כשרים ולא בנות אהרן. עוד תירצו דכיון שלא נצטוו בנות אהרן בבגדי כהונה לכן לא מיקרי מחוסרי בגדים, עכ"ד. וכתב הגר"י אנגיל דשני תירוצי התוס' מיתלא תליא בזה, דבתירוץ הב' ס"ל דצורך בגדי כהונה אינו לצורך הכשרת העבודה, אלא לצורך הכשר הכהן, דחסר בקדושת כהן אם אין בגדיהם עליהם, לכן נשים דלא נצטוו בזה, אין חסרון בקדושת כהונתם, והוי שפיר כהונתם עליהם גם בלי בגדים⁶. אבל בתי"א ס"ל דבגדי כהונה משמש לצורך הכשרת העבודה, לכן ליכא חילוק בין אנשים ונשים, לכן הוצרכו לומר דמיירי שלבשו את הבגדים.

והנה המהרי"ט (קידושין שם) כתב (שלא כדברי התוס'), דמה שאמרו בגמ' דילפינן מקרא דבנות אהרן פסולות לקמיצה והקטרה, אין הכוונה דילפינן מקרא דזה עבודה פסולה, דזה פשיטא דגוף העבודה בלי בגדים חשיבא כלא נעשית העבודה כלל, רק דהיה הו"א דאין העבודה מתחללת אם עבדה כהנת בלי בגדים, לכן אם קמצה כהנת, יחזור כהן בבגדים ויקמוץ ולא נפסלה המנחה בקמיצת הכהנת, לזה בעינן קרא לומר דכהנת מחללת הקרבן בעבודתה, ע"ש. וכתב הגר"י אנגיל וז"ל: מבואר מדברי המהרי"ט להדיא דאף דלא נצטוו כהנת על הבגדים ואין בה חסרון, מ"מ גוף העבודה מיהת צריכה לבגדים, ואי אפשר לה שתיחשב עבודה כל שלא היתה בבגדי שרת, וא"כ הרי דברי האוה"ח הנ"ל הם היפוך דברי המהרי"ט.

כח טז הרב אליעזר פולאייס נר"ו. זָרַת אֶרְפוֹ, פ"י הערוך ערך אצבע שמודד מהזרת עד אגודל וזהו מדתו של חושן, וזו גם כונת רש"י מנחות י"א א' ד"ה זרת שכתב אצבע קטנה ממנה מתחיל הזרת ונ"מ למדת חושן זרת ארכו, וכתבו התו' עירובין כ"א א' ד"ה אחד בשם הקליר שהוא שלישי אמה,

⁶ ולפיכך כתב המנ"ח (מצוה צ"ט), דזר שעבד עבודה בלא בגדי כהונה, באופן שהוא פטור משום זרות כגון שהיה שוגג, אינו חייב מיתה בידי שמים ולא מלקות על שעבד מחוסר בגדים, אפילו אם היה מזיד על איסור זה, עכ"ד. ובוזה מובן הא דכהן גדול שעבד עבודת כהן הדיוט בכל השנה עבודתו בח' בגדים, דהיינו משום דבגדים דין הוא בכהן, ולהכי כשכהן גדול עובד אפי' עבודת כהן הדיוט צריך ח' בגדים כדין כהן גדול, דאם בגדי כהונה הוא רק דין בעבודה, הרי עבודה זו הוא עבודת כהן הדיוט.

וּכְתַבּוּ דְלוֹסוּגִיָּא דְעִירוּבִין הוּא חֲצִי אַמְהָ, וְהִנֵּה חָחוּשׁ מוֹכִיחַ שֶׁהוּא שְׁלִישׁ אַמְהָ, כְּדַבְרֵי הַקְּלִיָּה, וְהִגְרִיא ז"ל פ"ג דְּעֵרְלָה מ"ב הַבֵּיא כֵּן גַּם מִירוּשְׁלַיִם, וְכַתֵּב שֶׁאֵין כַּאֲן מַחְלֻקָּת בְּמִצִּיאוֹת, אֲלֵא כּוֹנֵת הַבְּבֵלִי כְּשֶׁאֵין הַמְדִידָה בְּקוּ יִשְׂרָאֵל מִזְרֵת לְגוּדֵל אֲלֵא בְּעִיקוּם דְּרַךְ רֵאשִׁי שֶׁאֵר אֲצַבְעוֹת שֶׁאֵין הוּא חֲצִי אַמְהָ, וּכֵן מוֹכִיחַ הַחוּשׁ].

הִיבְטִים לְשׁוֹנִיִּים בְּהַפְטֵרַת תְּצוּה

לֵב הַעֲבָרִי. אֲתָה בְּן אָרְס הִגֵּד אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת הַבֵּית וְיִפְלְמוּ מְעוֹנוֹתֵיהֶם וּמְדָדוּ אֶת תְּכֵנִית. צ"ב מֵה כְּלִימָה עַל יָדֵי כֵּן. וְנִרְאָה לִי דְלִכְאוּרָה צ"ע לְמָה צְרִיךְ יַחְזַקְאֵל לְהִגִּיד צוֹרֵת הַבֵּית שֶׁל לְעֵתִיד לְבוֹא הַלְכְּתָא לְמִשִּׁיחָא, הִרִי כְּשִׁיבָא מִשִּׁיחַ הוּא יֵאמְרוּ בּוֹזְמָנוּ. אֲמַנְס שְׁנֵי דְרַכִּים יִשְׁנוּ לְמִשִּׁיחַ, כְּדֹאמְרוּ (כְּבִלֵי סְנֵהֲדֵרִין צַח א) 'זָכוּ אַחִישְׁנָה, לֹא זָכוּ בְּעֵתָה', דֹּאס זָכוּ אֲזִי זְאָרוּ עִם עֲנָוִי שְׁמִיָּא (דְּנִיָּאֵל ז' יג'), וְהִגְאֹלָה יִהְיֶה בְּדֶרֶךְ נֶס, וּמִשִּׁיחַ יֵאמֵר לָנוּ אֵיךְ לְבָנוֹת הַבֵּית. אֲבָל אִם לֹא זָכוּ, אֲזִי עֲנִי וְרָכֵב עַל חֲמוֹר (וּכְרִיָּה ט, ט) בְּדֶרֶךְ הַטְּבַע. (ע' אוֹה"ח פ' בִּלְק עה"פ אֲרֵאנוּ), וְאֲזִי יִהְיֶה הַגְּאֹלָה כְּדַבְרֵי שְׁמוּאֵל (בְּרַכּוֹת לד). שֶׁאֵמֵר אֵין בֵּין עוֹלָם הַזֶּה לְיָמֵת הַמִּשִּׁיחַ אֲלֵא שִׁיעֲבוֹד מַלְכוּת בְּלִבְד'. וְאֲזִי בְּע"כ אֲנוּ צְרִיכִין לְעִשׂוֹת הַכֹּל וְגַם לְבָנוֹת הַבֵּית הַמְקַדְשׁ, רַק שִׁיחֵיהָ הַכֹּל עַל פִּי הַתּוֹרָה. וּרַק אַחַר בְּנִין בֵּית הַמְקַדְשׁ יִבֹּא מִשִּׁיחַ⁷ וְכִיּוֹן שֶׁהִשִּׁיג יַחְזַקְאֵל אֶת מַעֲמַדְנוּ, כִּי בְּעוֹה"ר תִּמְהָ זָכוּת הַרְאוּי לְנֶס, וְהִגְאֹלָה יִהְיֶה כְּדַבְרֵי שְׁמוּאֵל, אִם כֵּן הוּא מוֹכְרָח לְמַסּוֹר לָנוּ תְּכֵנִית הַבֵּית אֵיךְ לְבָנוֹתוֹ. וְזֶה שֶׁאֵמֵר זִיכְלָמוּ מְעוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁגִּרְמוּ זֶה שֶׁאֵין צְרִיךְ לְהִגִּיד לָהֶם עֵתָה אֶת תְּכֵנִית הַבֵּית דְּלְעֵתִיד לְבוֹא, דֹּאס זָכוּ, אֲזִי הִיָּה בֵּא מִשָּׂה וְאֵהָרֵן וּמִשִּׁיחַ עִמָּהֶם בְּגִלּוּי בְּנֶס [וְהֵם הִיוּ אוֹמְרִים לָנוּ אֵיךְ לְבָנוֹת הַבֵּית הַמְקַדְשׁ].

הֵרֵב גּוֹר אֲרִיָּה צוֹר נִר"י

בִּיאוֹר הַהַפְטֵרָה וְהַקְּשָׁרָה לְפִרְשָׁה

לְכַאוּרָה נִרְאָה בְּעֵלִיל הַקְּשָׁרָה שֶׁל הַהַפְטֵרָה לְפִרְשַׁת תְּצוּה. שְׁעִנִּינֶם בְּכֻלּוֹת אֶחָד הוּא, וְהוּא תְּפִקִידִם שֶׁל הַכֹּהֲנִים וְעִבּוּדֵתֶם בְּבֵית הַמְקַדְשׁ. אֲךָ מַעִיּוֹן בְּפִסּוּקֵי הַהַפְטֵרָה תְּעֵלָה תְּמִיחָה, שֶׁהִרִי הַהַפְטֵרָה אֵינָה עוֹסֶקֶת אֲלֵא בְּעִנִּינֵי בֵּית הַמְקַדְשׁ הַשְּׁלִישִׁי וְאֵילוּ פִּרְשַׁתְנוּ עוֹסֶקֶת בְּהַקְּמַת הַמִּשְׁכָּן בְּמַדְבַּר, עוֹד בְּטֵרַם הוֹקֵם בֵּית הַמְקַדְשׁ. וְעוֹד יֵשׁ לְתַמּוּהָ, בְּעוֹד שְׁכַלֵּל תִּיאוֹר הַבֵּית שֶׁבְּהַפְטֵרָה הוּא הַבֵּית לְעֵתִיד לְבוֹא, לֹא כֵּן מִזְבַּח הַנְּחוֹשֶׁת שֶׁבְּעוֹזָרָה שֶׁהוּא זֶה בְּמִידוֹתָיו לְמִידוֹת בֵּית הַמְקַדְשׁ הַשְּׁנִי, כְּפִי שֶׁשְׁנוּיָה הַמִּשְׁנָה בְּמַסְכַּת מִידוֹת פֶּרֶק ג' מִשְׁנָה א' וְכִשְׁעָלוּ בְּנֵי הַגּוֹלָה, הוֹסִיפוּ עָלָיו אַרְבַּע אֲמוֹת מִן הַדְּרוֹם וְאַרְבַּע אֲמוֹת מִן הַמַּעְרָב, כְּמִין גִּמְאָ, שְׁנֵאֲמָר וְהָאֲרִיאֵל שְׁתִּים עֶשְׂרֵה אַרְבָּ בְּשְׁתִּים עֶשְׂרֵה רֹחֵב רְבֹוע, וּמִפֶּרֶשׁ ר"ע מְבַרְטֵנוּרָה: וְהָאֲרִיאֵל מְקַרָּא הוּא בִּיחְזַקְאֵל שְׁחִיָּה מְתַנְבָּא עַל מֵדַת בֵּית שְׁנֵי וְשְׁלַעֲתִיד לְבוֹא: וְעוֹד יֵשׁ לְתַמּוּהָ, לְכַאוּרָה הִיָּתָה רֵאוּיָה הַהַפְטֵרָה לְדַבֵּר עַל בְּגַדֵי הַכֹּהֲנָה כְּפִי שְׁמִתוֹאֲרִים בְּפִרְשַׁת תְּצוּהָ, וְאֵין לָהֶם כֹּל אִיזְכוֹר בְּהַפְטֵרָה. וְעוֹד יֵשׁ לְתַמּוּהָ, שֶׁאֵין הַהַפְטֵרָה מְדַבֵּרֶת כֹּל עַל מִזְבַּח הַקְּטוֹרֶת הַמְדוּבָר בְּסוֹף פִּרְשַׁת תְּצוּהָ, אֲלֵא רַק עַל מִזְבַּח הַנְּחוֹשֶׁת הַחִיצוֹן, כִּנ"ל. וְכֹל אֵלוּ בְּנוֹסֶף עַל שֶׁאֵר הַדְּבָרִים הַמְפּוֹרְטִים בְּהַפְטֵרָה שֶׁאֵין הֵם לְכַאוּרָה תּוֹאמִים אֶת מֵה שְׁנֵאֲמָר לְמִשָּׂה בְּעִנִּינֵי הַקְּרִבְנוֹת וּמִידוֹת הַבֵּית וְכו' עַד אֲשֶׁר חֲשַׁבּוּ לְגַנוֹז אֶת נְבוֹאוֹתָיו שֶׁל יַחְזַקְאֵל לִלְוֵא פִּירְשׁוּהוּ חֲכָמִים וְהִשְׁאִירוּהוּ עַל כֵּנוּ.

⁷ הַגְּר"פ פֶּרְלָא (עֵשָׂה י"ג דף קיב טוֹר ד') דִּקְדַּק מִהַמְדֻרֶשׁ (ב"ר סד:): שְׁבִית הַמְקַדְשׁ הַשְּׁלִישִׁי יֵשׁ לְבָנוֹת בִּידֵי אָדָם, (וְלֹא דוֹקָא ע"י מִשִּׁיחַ), וְז"ל הַמְדֻרֶשׁ: בִּימֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָה גִּזְרָה מַלְכוּת הַרְשָׁעָה שִׁיבְנָה בֵּית הַמְקַדְשׁ, הוֹשִׁיבוּ פָּפוֹס וְלוּלִיאָנוֹס (ב' אַחִים צְדִיקִים) טְרַפְזִין (שׁוֹלְחָנוֹת עִם קוֹפּוֹת כֶּסֶף) מַעֲכוּ עַד אֲנְטוֹכִיָּא וְהִיוּ מְסַפְקִין לְעוֹלֵי גוֹלָה כֶּסֶף וְזָהָב וְכֹל צָרְכָם ע"ל, הִרִי שְׂרָצוּ לְבָנוֹת בֵּית הַמְקַדְשׁ הַשְּׁלִישִׁי בְּעַצְמָם.

ובשימת לב לפירושו של המלבי"ם נמצא רווחה באשר לכל התמיהות הנ"ל. ובראשונה פתיחתו להפטרה: אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית, ציוה לו שיגיד להם שראה את הבית בנוי ומשוכלל ועומד נכון לפני ה' רק שעונותיהם מעכבים. וגם רצה לומר כי בצורת הבית ובפרטי עניניו יש רמזים רוחניים הרומזים על הנהגת ה' ההשגחית הפלאית הבלתי תלוי בסדר העולם הטבעי רק בהנהגת בית הנפש לבנותו ולשכללו כדוגמת הבית הגדול. ולפי זה בנין הבית [השלישי] תלוי בבנין בית נפשם, כפי צורת הבית, וכפי מדות התורה וצורתה. ועוד מציין המלבי"ם: ואף כי צורת המקדש הוא מיוחד רק לעתיד, אבל מדות המזבח [החיצון] הוא אפשרי לעשותו גם בזמן הזה. ולעומקו של מקרא יאמר על כל הנ"ל שמידות האדם הם מידות הבית, כן מידות המזבח אשר בא לכפר על האדם הן מידות האדם שנתבע לתקן ולהיטיב את דרכיו.

ואשר על כן המזבח תואם במידותיו גם בזמן הזה וגם לעתיד לבוא, והוא המחבר בין עבר הווה ועתיד, שכל מידות האדם ראיות להיות מתוקנות באותה מדה לעתיד לבוא כבימי בראשית, ואין בזה שינוי כלל. ושמה יש לומר שעל כן לא פירט הנביא בהפטרה זו את לבושי הכהנים, כי הלבושים הם סוד המידות, והם כלולים במידות הבית והמזבח. ועוד, שמבאר המלבי"ם כי נבואת הפטרה זו עוסק בעת התחיה, ובעת התחיה יקומו וירננו ישני עפר בלבושי מידותיהם כפי שהשיגו בתיקון נפשם. ועוד הודיע הקב"ה לנביאו שיהי הוא הכהן הגדול בעת התחיה כפי שממשיך המלבי"ם לפרש:

ב) וְלִקְחָתָּ מִדְּמֹו וְנִתְּתָהּ עַל אֲרְבַּע קַרְנֹתָיו. וְלִקְחָתָּ מִדְּמֹו, וגם הודיע לו שהוא בעצמו יקח ויזה את הדם והנה הודיעו ה' בזה כמה פנות יקרות בענין התחיה: א. שבעת חינוך המקדש כבר תתחיל התחיה, כי הבטיח ליחזקאל שהוא ימצא בעת ההיא ויחנך את המקדש.

ב. שתהיה תחיה בגוף ובנפש, ושיקום בתחיה בלבוש בשר וגידין ועצמות, ושיהיה שלם בגופו כל מום לא יהיה בו, כי המלאך לא יכשר לעבודה, וכשלא יהיה שלם בגופו כאחד האדם הרי הוא בע"מ.

ג. שיתחייב אז במצות כיתר בני אדם שאל"כ איך יקיים מצות לבישת בגדי כהונה וכל מצות הקרבנות, שזה לא יצויר רק אם יקום בתחיה כאחד האדם. ובוה יבואר מדוע לא חש הנביא להביא ענייני מזבח הזהב הוא מזבח הקטורת. כי מזבח הקטורת הוא סימן ורמז לעת התחיה.

וכפי שהובא בדברי האוה"ח הק' [סוף תצוה ותרומה כה, ט, ש] שרמז בזה שמכאן למד שלמה המלך לגנוז את מזבח הקטרת שעשה משה: [תרומה כ"ה ט] ומזבח הזהב מצינו (מלכים א ז') שעשה שלמה אחר, וגנו לשל משה כמפורש בדברי רבותינו ז"ל (מנחות צ"ט) שהשולחן והמנורה שעשה משה יש בו מחלוקת [אם השתמשו בהם], אבל מזבח הזהב דבר מוסכם שנגנו, ולא השתמשו אלא בשל שלמה.

וסיכום דבריו של אוה"ח הק': נראה כי התורה רמזה הדבר לגנוז, במה שעקרה סדר מצות מזבח הזהב ממקום שהיה ראוי לצוות עליו בפרשת תרומה, ונדחה ציוויו של המזבח לסוף פרשת תצוה. ומכאן למד שלמה המלך לגנוז את מזבח הזהב של משה רבנו, ולעשות מזבח אחר תחתיו.

ולעומקו של מקרא יוטעם כי תכלית גניזתו של מזבח הזהב לעתיד לבוא, כדי שישתמר, ואפשר יהיה להראותו לרשעי ישראל כשיקומו בעת התחיה, שהוא מקור הנס שלא שלטה בהם אור של גיהנם. וכפי שדרש ריש לקיש כדלקמן ק"ו ממזבח הזהב שלא שלטה בו האש, כי היה הזהב הדק שציפהו לעץ המזבח

כמגן בעד עצי השטים של המזבח מלהישרף. וכבר באר המהרש"א חגיגה כז. שהזהב משול למצוות. ולתפארת הסבר דבריו יאמר כשם שהזהב הגן על עצי השטים של המזבח, כן רשעי בני ישראל שהם מלאים מצוות כרימון, מצוותיהם הגנו עליהם. שהם נחשבו כפשוטי כלי עץ שאחזה בהם רוח שטות. וכמאמר ריש לקיש במסכת חגיגה כז. שאין אור של גיהנם שולטת בפושעי ישראל קל וחומר ממזבח הזהב. מה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב, כמה שנים אין האור שולטת בו, פושעי ישראל שמלאין מצוות כרימון [וזהבם עבה משל דינר], על אחת כמה וכמה שאין אור של גיהנם שולטת בהם. זו האש שעתיד יחזקאל הנביא הכהן הגדול לעתיד לבוא, להכניסה ממזבח הזהב לקדש הקדשים ביום הכיפורים, ביום הקדוש שאינו בטל עולמית, להעלות בה את ענן הקטרת לפני ה' לכפר על עוונותיהם של ישראל. וכשם שיום הכיפורים אינו בטל לעולם, כן כפרתם של ישראל היא נצחית, ואין לה ביטול עולמית.

ולאחר שהודיע הבורא כל זאת ממזבח הזהב בפרשת תצוה, שוב אין צורך להודיע הדבר בנבואת זכריה לעת התחיה, עת תִּדְעַע לעין כל זכותם של ישראל ממזבח הזהב, וכאומרו בסיום ההפטרה: וְרָצַאתִי אֶתְכֶם נֶאֱמַר אֲדֹנָי יְהוִה [אלקים]: ואמר רציתי בתוספת א' ואמר שם אלקים באותיות הוי"ה לומר שגם מידת הדין תתרצה להם ברחמים, כַּפְּפָה על קרנות מזבח הזהב בהרצאת הדמים, ובזה נִתְרַצָּה לפניו לעולמים.

תָּן לְחֶכֶם וְיִחַפְּסוּ-עוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע שם):

<http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע ונשמר באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

מאמרנו מופיע ונשמר באתר דרשו <http://www.dirshu.co.il/?p=140390>

אם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בגושיאים לשוניים

בכתובת info@maanelashon.org

© בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים ©